

INTERNATIONAL JOURNAL ALISHER NAVOIY

SPECIAL
ISSUE 2026

80 YOSHINGIZ MUBORAK BO‘LSIN!

AZIZ MUSHTARIY!

Jurnalimizning ushbu soni muborak 80 yoshini qarshilayotgan professor Ibodulla Kamolovich Mirzayevning ilmiy merosi, navoiyshunoslik, lingvopoetika va tarjimashunoslik sohalarining rivojlanishiga bag‘ishlangan teran tadqiqotlarni o‘z ichiga oladi. Maqolalarning asosiy mazmunini Amir Xusrav Dehlaviy va Alisher Navoiy “Xamsa”larining birinchi dostonlaridagi so‘fiylar axloqiy qiyofasining qiyosiy talqinidan tortib, Rossiya navoiyshunosligida Alisher Navoiy hayoti va ijodining tadqiqigacha, “Favoyid-ul kibar” devonida keksalik simfoniyasidan Erkin Vohidovning Navoiy poetikasiga interpretatsion yondashuvigacha keng ko‘lamli mavzular tashkil etadi. Shuningdek, Hazrat Navoiy zikr qilgan termizlik avliyolar, G‘arb va Sharq: Ibodulla Mirzayevning Y.E.Bertels ilmiy merosi tarjimalari masalasi, so‘z va ma’no xizmatidagi olim, professor I.K.Mirzayev ilmiy maktabi: milliy poydevor va jahon filologik tafakkuri integratsiyasi, o‘zbek lingvopoetikasining ilmiy-nazariy asoschisi: ilmiy meros va tadqiq tamoyillari kabi ustoz hayoti va ilmiy faoliyatiga oid tadqiqotlar navoiyshunoslik sohasida yangi ufqlarni ochib beradi. Tahrir hay’ati sifatida navoiyshunoslik merosiga nur sochuvchi ushbu boy ilmiy xazinani sizlarga taqdim etayotganimizdan mamnunmiz.

ALISHER NAVOIY XALQARO JURNALI

MAXSUS SON

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ АЛИШЕР НАВОИЙ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР

INTERNATIONAL JOURNAL ALISHER NAVOIY
SPECIAL ISSUE

TOSHKENT - 2026

ALISHER NAVOIY XALQARO JURNALI

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ АЛИШЕР НАВОИЙ | INTERNATIONAL JOURNAL ALISHER NAVOIY

№SI (2026) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-1419-2026-SI>

BOSH MUHARRIR: | ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР: | CHIEF EDITOR:

MIRZAYEV IBODULLA
f.f.d., professor (O'zbekiston)
МИРЗАЕВ ИБОДУЛЛА
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
MIRZAYEV IBODULLA
DSc, professor (Uzbekistan)

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI: | ЗАМЕСТИТЕЛЬ
ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА: | DEPUTY CHIEF EDITOR:

JABBOROV NURBOY
f.f.d., professor (O'zbekiston)
ЖАББОРОВ НУРБОЙ
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
JABBOROV NURBOY
DSc, professor (Uzbekistan)

TAHRIRIY HAY'ATI:

Muhiddinov Muslihiddin
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dilorom Salohiy
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Sodiqov Qosimjon
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Binnatova Almaz Ulvi
f.f.d., professor (Ozarbayjon)
To'xliyev Boqijon
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Shodmonov Nafas
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Asadov Maqsud
f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Yo'ldoshev Qozoqboy
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Jo'raqulov Uzoq
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Funda Toprak
f.f.d., professor (Turkiya)
Nabiulina Guzal
f.f.d., professor (Tatariston)
Yusupova Dilnavoz
DSc, professor (O'zbekiston)
Sirojiddin Xo'jaqulov
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Rahim Ibrohim
f.f.d., professor (Afg'oniston)
Turobov Abdurahim
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Muhitdinova Badia
DSc, professor (O'zbekiston)
Muhammadiyev Ahadjon
DSc, dotsent (O'zbekiston)
Suvonova Jumagul
f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Mirzayev Rahmatilla
y.f.n., dotsent, huquqshunos (O'zbekiston)
Abdullayeva Albina
f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Sultanov Tulkin
PhD, dotsent (O'zbekiston)
Ubaydullayev Normuhammad
PhD, dotsent (O'zbekiston)
Ruzmanova Roxila
dots., mas'ul kotib (O'zbekiston)
Narziyeva Ma'mura
PhD, kotib (O'zbekiston)

ILMIY MASLAHAT KENGASHI

Xalmuradov Rustam
t.f.d., professor (O'zbekiston)
Sirojiddinov Shuhrat
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Eshqobil Shukur
O'zbekiston Respublikasida
xizmat ko'rsatgan madaniyat
xodimi, shoir (O'zbekiston)
Rixsiyeva Gulchehra
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Benedek Peri
f.f.d., professor (Vengriya)
Olimov Karomatillo
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dadaboyev Hamidulla
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Shomusarov Shorustam
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dyu Rye Andre
f.f.d., professor (Fransiya)
Hamroyev Juma
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Aftondil Erkinov
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Hasanov Shavkat
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Umurova Go'zal
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Xalliyeva Gulnoz
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Alim Labib
f.f.d., professor (Afg'oniston)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Мухиддинов Муслихиддин
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилором Салохий
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Содиқов Қосимжон
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Биннатова Алмаз Улви
д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Тухлиев Бокижон
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Шодмонов Нафас
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Асадов Максуд
д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Юлдашев Казакбай
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Журакулов Узок
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Фунда Топрак
д.ф.н., профессор (Турция)
Набиуллина Гузаль
д.ф.н., профессор (Татаристан)
Юсупова Дилнавоз
DSc, профессор (Узбекистан)
Сирожиiddин Хужакулов
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Рахим Иброхим
д.ф.н., профессор (Афганистан)
Туробов Абдурахим
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухитдинова Бадиа
DSc, профессор (Узбекистан)
Мухаммадиев Ахаджон
DSc, доцент (Узбекистан)
Сувонова Жумагул
к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Мирзаев Рахматилла
к.ю.н., доцент (Узбекистан)
Абдуллаева Альбина
к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Султанов Тулкин
PhD, доцент (Узбекистан)
Убайдуллаев Нормухаммад
PhD, доцент (Узбекистан)
Рузманова Рохила
доц., отв. секретарь (Узбекистан)
Нарзиева Мамура
PhD, секретарь (Узбекистан)

НАУЧНО-КОНСУЛЬТАТИВНЫЙ СОВЕТ:

Халмурадов Рустам
д.т.н., профессор (Узбекистан)
Сирожиiddин Шухрат
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Эшқобил Шукур
Заслуженный работник культуры
Республики Узбекистан, поэт (Узбекистан)
Рихсиева Гулчехра
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бенедек Пери
д.ф.н., профессор (Венгрия)
Олимов Кароматилло
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дадабаев Хамидулла
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Шомусаров Шорустам
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дю Рье Андре
д.ф.н., профессор (Франция)
Хамроев Джума
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Афтондил Эркинов
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Хасанов Шавкат
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Умурова Гузал
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Халлиева Гулноз
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Алим Лабиб
д.ф.н., профессор (Афганистан)

EDITORIAL BOARD:

Mukhiddinov Muslikhiddin

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Dilorom Salokhiy

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Sodikov Kosimjon

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Binnatova Almaz Ulvi

Doc. of philol. scien., prof. (Azerbaijan)

Tukhliev Bokijon

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Shodmonov Nafas

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Asadov Makhsud

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Yuldoshev Kozokboy

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Jurakulov Uzok

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Funda Toprak

DSc, prof. (Türkiye)

Nabiulina Guzal

DSc., prof. (Tatarstan)

Yusupova Dilnavoz

DSc, prof. (Uzbekistan)

Sirojiddin Khujakulov

DSc, prof. (Uzbekistan)

Rakhim Ibrokhim

DSc, prof. (Afghanistan)

Turobov Abdurakhim

DSc, prof. (Uzbekistan)

Mukhitdinova Badia

DSc, prof. (Uzbekistan)

Mukhammadiyev Akhadjon

DSc, assoc. prof. (Uzbekistan)

Suvonova Jumagul

PhD, assoc. prof. (Uzbekistan)

Mirzayev Rahmatilla

PhD, assoc. prof. (Uzbekistan)

Abdullayeva Albina

PhD, assoc. prof. (Uzbekistan)

Sultanov Tulkin

PhD, assoc. prof. (Uzbekistan)

Ubaydullayev Normuhammad

PhD, assoc. prof. (Uzbekistan)

Ruzmanova Rokhila

Assoc. prof., Exec. Sec. (Uzbekistan)

Narziyeva Ma'mura

PhD, Secretary (Uzbekistan)

SCIENTIFIC ADVISORY BOARD:

Khalmuradov Rustam

Doc. of technic. scien., prof. (Uzbekistan)

Sirojiddinov Shukhrat

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Eshqobil Shukur

Honored Worker of Culture of the Republic of Uzbekistan, poet (Uzbekistan)

Rikhsieva Gulchekhra

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Benedek Peri

Doc. of philol. scien., prof. (Hungary)

Olimov Karomatullo

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Dadaboev Khamidulla

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Shomusarov Shorustam

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Dyu Rye Andre

Doc. of philol. scien., prof. (France)

Khamroev Juma

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Aftondil Erkinov

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Khasanov Shavkat

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Umurova Guzal

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Khallieva Gulnoz

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Alim Labib

Doc. of philol. scien., prof. (Afghanistan)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадqiqot город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

NAVOIY NASRI VA NAZMI NAFOSATI

1.	Muslihiddin Muhiddinov AMIR XUSRAV DEHLAVIY VA ALISHER NAVOIY “XAMSA”LARINING BIRINCHI DOSTONLARIDA SO’FIYLAR AXLOQIY QIYOFASINING QIYOSIY TALQINI.....	9
2.	Abdurrahman GÜZEL KAYGUSUZ ABDAL’IN BİLİNMEYEN ÇAĞATAYCA BİR GAZELİ.....	20
3.	Dilorom SALOHİY ALISHER NAVOIY IJODINING BADIY MOHIYATI HAQIDA MUMTOZ TADQIQOT.....	29
4.	Usmon QOBILOV ALISHER NAVOIY “XAMSA”SINING XX ASR BOSHLARIDAGI ILMIY TALQINIGA DOIR.....	35
5.	Sirojiddin XO’JAQULOV O’ZBEK ADABIYOTIDA BAZMU RAZM YOKI HAYOT VA SHODLIK MANZUMASI BORASIDA MUHIM TADQIQOT.....	47
6.	Dilnavoz YUSUPOVA ALISHER NAVOIYNING HIKMAT ILMIDAGI USMONLI IZDOSHI.....	54
7.	Mubarak ATANIYAZOVA “FAVOYID UL-KIBAR” DEVONIDA KEKSALIK SIMFONIYASI.....	65
8.	Badea MUHIDDINOVA ROSSIYA NAVOIYSHUNOSLIGIDA ALISHER NAVOIY HAYOTI VA IJODINING TADQIQI.....	79
9.	Atilla Nazim o’g’li SULAYMANLI ERKIN VOHIDOVNING NAVOIY POETIKASIGA INTERPRETATSION YONDASHUVI (“G’azal sehri” turkumida besh g’azalning poetik-falsafiy talqini).....	85
10.	Diyora ABDUJALILOVA ALISHER NAVOIYNING “HAYRAT UL-ABROR” VA YAHYOBAY TOSHLIJALINING “GULSHAN UL-ANVOR” DOSTONLARIDA POETIK ARXITEKTONIKA.....	91
11.	Dilrabo NAZAROVA TEMURIYLAR DAVRIDA XAMSANAVISLIK.....	98

NAVOIY VA TILSHUNOSLIK MASALALARI

12.	Kemal Yavuz ATAMAN ALİ ŞİR NEVÂÎ’NİN TÜRK DİLİ VE HALKIN DİLİ TERCİHİNİN KURANÎ TEMELLERİ.....	103
13.	Zokir BAYNAZAROV ETNONIMLARNING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI VA ULARNING TARIXIY LISONIY MANZARADAGI O’RNI (<i>Alisher Navoiy asarlari misolida</i>).....	112

NAVOIYSHUNOSLIKKA BAXSHIDA UMR

14.	Aftondil ERKINOV G’ARB VA SHARQ: IBODULLA MIRZAYEVNING Y.E.BERTELS ILMIY MEROSI TARJIMALARI MASALASI.....	119
15.	Olimjon DAVLATOV HAZRAT NAVOIY ZIKR QILGAN TERMIZLIK AVLIYOLAR.....	126

16. Abdurayim TUROBOV	
SO‘Z VA MA’NO XIZMATIDAGI OLIM (<i>professor Ibodulla Kamolovich Mirzayev</i> <i>tavalludining 80 yilligiga</i>).....	131
17. Axadjon MUHAMMADIYEV	
PROFESSOR I.K. MIRZAYEV ILMIY MAKTABI: MILLIY POYDEVOR VA JAHON FILOLOGIK TAFAKKURI INTEGRATSIYASI.....	137
18. Roxila RUZMANOVA	
FILOLOGIK TA’LIM FIDOYISI.....	141
19. Ma’mura NARZIYEVA	
O‘ZBEK LINGVOPOETIKASINING ILMIY-NAZARIY ASOSCHISI: ILMIY MEROS VA TADQIQ TAMOYILLARI.....	146

ХАЗРАТ НАВОИЙ ЗИКР ҚИЛГАН ТЕРМИЗЛИК АВЛИЁЛАР

Олимжон ДАВЛАТОВ,
филология фанлари бўйича
фалсафа доктори, профессор

For citation: Davlatov Olimjon. THE SAINTS OF TERMEZ MENTIONED BY HAZRAT NAVOI. *Alisher Navoi*. 2026, sp. issue.

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.23325706>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада Алишер Навоийнинг “Насойим ул-муҳаббат мин шамойим ил-футувват” тазкирасида зикр этилган термизлик тасаввуф аҳли – Ҳаким Термизий, Абу Бакр Варроқ Термизий, Абу Зарр Термизий, Абулмузаффар Термизий, Саййид Бурҳониддин Муҳаққиқ каби валийларнинг ҳаёти, каромати ва ҳикматлари таҳлил қилинади. Мақолада асарнинг ёзилиш тарихи, қўлёзма нусхалари ва илмий ўрганилиш даражаси ҳақида қисқача маълумот берилгач, термизлик авлиёларнинг тасаввуф тарихидаги ўрни, уларнинг шогирдлик муносабатлари – жумладан, Саййид Бурҳониддин Муҳаққиқнинг Жалолиддин Румийга устозлик қилгани – кўриб чиқилган. Хулосалар Термиз шаҳри тасаввуф тарихида йирик маънавий марказ бўлиб хизмат қилганлиги ва бу борадаги тадқиқотлар бугунги кунда ҳам долзарблигини сақлаётганлиги ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: Алишер Навоий, Насойим ул-муҳаббат, тасаввуф, Термиз, Ҳаким Термизий, Абу Бакр Варроқ, Саййид Бурҳониддин Муҳаққиқ, Жалолиддин Румий, авлиё, тазкира, қўлёзма, каромат.

СВЯТЫЕ ИЗ ТЕРМЕЗА, УПОМЯНУТЫЕ ХАЗРАТОМ НАВОИ

Олимжон ДАВЛАТОВ,
доктор философии (PhD)
по филологическим наукам, профессор

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются жизнь, деяния (карамат) и мудрость суфийских праведников из Термеза, упомянутых в тазкира Алишера Навои "Насойим ул-муҳаббат мин шамойим ил-футувват," таких как Ҳаким Термизи, Абу Бакр Варрак Термизи, Абу Зарр Термизи, Абулмузаффар Термизи, Саййид Бурханиддин Муҳаққиқ. В статье после краткого изложения истории создания произведения, его рукописных версий и степени научной изученности, рассматривается место термезских святых в истории суфизма, их отношения ученичества – в частности, наставничество Саййида Бурханиддина Муҳаққиқа над Джалалиддином Руми. В заключении говорится о том, что город Термез служил крупным

духовным центром в истории суфизма, и исследования в данной области сохраняют свою актуальность и в наши дни.

Ключевые слова: Алишер Навои, Насойим ул-мухаббат, суфизм, Термез, Хаким Термизи, Абу Бакр Варрак, Саййид Бурханиддин Мухаккик, Джалалиддин Руми, святой, тазкира, рукопись, кармат.

THE SAINTS OF TERMEZ MENTIONED BY HAZRAT NAVOI

Olimjon DAVLATOV,
Doctor of Philosophy (PhD)
in Philological Sciences, Professor

ABSTRACT

This article examines the lives, miracles, and teachings of Sufi saints from Termez – including Hakim Termezi, Abu Bakr Varraq Termezi, Abu Zarr Termezi, Abulmuzaffar Termezi, and Sayyid Burhaniddin Muhaqqiq – as recorded in Alisher Navoi's biographical work "Nasoyim ul-muhabbat min shamoyim il-futuvvat". After briefly outlining the work's composition history, extant manuscripts, and scholarly reception, the article explores the role of Termez saints in the history of Sufism, including their master-disciple relationships, notably Sayyid Burhaniddin Muhaqqiq's mentorship of Jalaliddin Rumi. The study concludes that Termez served as a major spiritual center in the history of Sufism, and that further research on its saints remains scholarly relevant today.

Keywords: Alisher Navoi, Nasoyim ul-muhabbat, Sufism, Termez, Hakim Termezi, Abu Bakr Varraq, Sayyid Burhaniddin Muhaqqiq, Jalaliddin Rumi, saint (avliyo), tazkira, manuscript, karomat (miracle).

Кириш. Тўлиқ номи “Насойим ул-мухаббат мин шамойим ил-футувват” (*Мардлик ифориини таратувчи мухаббат насимлари*) бўлган ва тасаввуф авлиёларининг таржимаи ҳолларига оид асарни Алишер Навоий 1495 – 1496 йилларида ёзган. Унда милодий VIII асрнинг бошидан XV асрнинг охирига қадар Осиё, Африка ва Европа қитъаларида яшаб ўтган авлиёларнинг ҳаётига ойда муҳим маълумотлар, ибратли ҳикоятлар ҳамда ўғит ва ҳикматларидан намуналар келтирилган.

Асосий қисм. Асар муқаддима, асосий қисм ва хотимадан иборат. Муқаддима ўз навбатида араб тилидаги ҳамд ва наът, асарнинг ёзилиши сабаби, “Бу тоифа сулукида муқаддима тамҳиди”, “Бу тоифанинг аъмолу афъол ва муомилоту риёзотидин баъзини зикр қилмоқ”, “Авлиёуллоҳга воқеъ бўлган хавориқи одоту каромот баёни” бобларига бўлинади.

Ҳамд ва наът мазмунидаги арабча жумлалар *бароати истеҳлол* санъатининг юксак намунаси саналади. Навоий бу орқали аҳли суннат ва жамоат эътиқодида эканлигини қайд этади. Асарнинг ёзилиши тарихи ва сабаби мазмунидаги парчада XI – XV асрлар тасаввуф тарихини қамраб олувчи ишончли манба бўлмаганлиги, Абдурахмон Жомий Навоийнинг илтимоси билан “Нафаҳот ул-унс” тазкираси ёзиб, бу вазифани шараф билан адо этганлиги, мазкур асар катта шуҳрат топиб, қўлма-қўл бўлиб кетганлиги, ёзилганидан йигирма йил ўтиб, Алишер Навоий Абдурахмон Жомийнинг “Нафаҳот ул-унс” тазкирасини таржима қилиш орқали туркийларнинг форс ва араб тилидан беҳабар бўлган қатламини тасаввуфнинг етук намояндаларининг ибратли ҳаёти билан таништириш мақсадида ушбу тазкирани ёзганлигини қайд этган.

Асарнинг Алишер Навоий асарлари йигирма жилдлигининг 17-жилдидан жой олган нашрига Тошкентда – Абу Райҳон Беруний номидаги Шақшунослик қўлёзмалар институтида сақланаётган 857 ҳамда 5420-рақамли қўлёзма нусхалар асос қилиб олинган.

Матншунос Ҳ. Исломов бу ва бу икки нусхадан ташқари 3415-рақамли ва Санкт-Петербургдаги Россия Фанлар академияси Шарқ қўлёзмалари институтидаги Д 97 рақамли нусхалари асосида “Насойим ул-мухаббат”нинг танқидий матнини тайёрлаб чоп эттирди.

Алишер Навоийнинг ушбу тазкираси ҳам унинг бошқа асарлари қаторида турли аспектларда таҳлилга тортилган. Хусусан, тасаввуф тарихи ва назариясини ёритишда, тасаввуф шеърляти ғояларини талқин қилишда Е. Бертелс, Тримингем, Д. Де Уис каби хорижлик олимлар, Н. Комилов, И.Ҳаққул, Ҳ.Ҳомидий каби ўзбек навоийшунослари, С. Сайфуллоҳ, Н. Рамазон каби ўнлаб адабиётшуносларнинг бу борадаги изланишлари мавжуд.

Бугунги кунга келиб, мумтоз матнларни, хусусан, Алишер Навоий матнларини умумий таҳлил ва ёндашувлар, тавсиф ва маълумотлар бериш орқали эмас, балки муайян мавзулар юзасидан, илмда долзарб бўлган аниқ муаммоларни ҳал этиш нуқтаи назаридан тадқиқ этиш, матнга фалсафий, тарихий, герменевтик жиҳатдан янада чуқурроқ кириб бориш йўли билан тадқиқ этиш муҳим аҳамият касб этмоқда. Хусусан, “Насойим ул-муҳаббат” каби асарлар матнлари орқали Алишер Навоийгача ва у яшаган давр маданий-маънавий ҳаёти, тафаккурини аниқлаш, бу масалаларни жўғрофий таснифларга суяниб кўриб чиқиш манбанинг илмий-амалий аҳамиятини янада аниқроқ кўрсатиб беради.

“Насойим ул-муҳаббат”да ҳозирги Афғонистон, Покистон, Ҳиндистон, Эрон, Ироқ, Сурия, Миср, Марокаш, Туркия, Саудия Арабистони, Яман ва ҳатто Испания ҳудудларида яшаб ўтган авлиёлар ҳақида муҳим қайдлар борки, уларни тизимли ҳолда аниқ методология асосларга кўра ўрганиш бизга тарихнинг биз эътибордан қочирган жиҳатларини, айниқса, одамлар дунёқараши, руҳияти ва яшаш тарзи билан боғлиқ кўплаб маълумотларни беради.

“Насойим ул-муҳаббат”да юқорида саналган жўғрофий ҳудудлар қаторида Мовароуннахрнинг Самарқанд, Фарғона, Тошкент, Хоразм, хусусан, Термиз каби шаҳарларида яшаб ўтган кўплаб валий зотлар ҳақида қимматли маълумотларни учратамиз.

Ушбу мақолада Алишер Навоий термизлик валий зотлар зикрига шаклда ёндашганлиги, уларнинг исмини қандай турли муносабатлар билан ҳам келтириб ўтганлиги ҳақида таҳлил олиб борамиз.

Асарда Даставвал ёдга олинган термизлик шахс Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Али Ҳаким Термизий бўлиб, улуғ шайхлардан эканлиги, Абу Туроб Нахшабий ва Аҳмад Ҳузравайх каби буюк валийлар билан суҳбатдош бўлганлиги қайд этилади. Дин илмларидаги камолоти ҳақида тўхталиб, Алишер Навоий “Хатм ул-валоят”, “Наҳаж” ва “Наводир ул-усул” китоблари номларини келтиради. Шунингдек, бундан бошқа китоблари борлигини айтиб, Ҳаким Термизий Қуръонга тафсир ёзишни бошлаб, тугата олмаганларини ҳам билдириб ўтади.

Алишер Навоий Ҳаким Термизийнинг ҳазрат Хизр алайҳиссалом билан мулоқотларига ҳам тўхталган ва қўйидаги ҳикматни Ҳаким Термизийга тегишли дея қайд этган:

“Ҳар нарсаки, ортмоқ, камаймоқ эҳтимоли бор – феълий сифатдандир. Ҳар нарсаки, ортмаса, камаймаса – зотий сифатдандир”.

“Ийсор – бошқаларнинг насибасини ўзингникидан ортиқ кўрмоғингдир”.

“Қалбнинг Аллоҳ ва унинг амрлари билан қарор топиш – яқийндиир.”

“Шукр – қалбни мунъим (неъмат соҳиби Аллоҳ)га боғлашдир”.

Алишер Навоий Баҳоуддан Нақшбанд ҳазратларининг Ҳаким Термизийга бўлган чуқур эҳтироми ҳақида баён қилган.

Алишер Навоий зикр қилган яна бир термизий авлиё – Абу Бакр Варроқ Термизийдир. Унинг тўлиқ исми Муҳаммад ибн Умар Ҳаким Термизий эканлиги айtilган. У киши буюк муҳаддис Абу Исо Термизийнинг тоғаси ҳамдир. Ҳаким Термизий каби Абу Варроқ ҳам Аҳмад Ҳузравайхни суҳбатдош тутган. Абу Варроқ Термизийнинг хос жиҳати шуки, бу киши Қуръон билан бир қаторда Таврот ва Инжил каби китобларни ҳам мутолаа қилган, шунингдек, шеър ёзган, девон ҳам тузган.

Абу Варроқ муридларини саёҳатга даъват этмас, балки уларни муридлик камолотига қадар бир ерда сабр билан туришга чақириб, буни бараканинг калити сифатида тушунтирган. Унинг: “Умаронинг фасоди зулм биладур ва уламанинг фасоди тамаъ била ва фуқаронинг фасоди риё била”, яъни амирлар зулм билан, олимлар тамаъ билан, факирлар риё билан бузилишга юз тутадилар деган мазмундаги ҳикмати “Насойим”да зикр қилинган. Алишер Навоийнинг айтишича, Абу Варроқ Ҳошим Сўғдий каби авлиёларни тарбиялаган.

Алишер Навоий эслаб ўтган навбатдаги термизлик валий Абу Зарр Термизийдир. Буюк мутафаккир уни хуросон шайхлари қаторига қўшади ва у зотнинг ҳаётидан бир лавҳа келтирган. Унга кўра, тасаввуф аҳли айтар эканки, “Бизга нима керак бўлса, Абу Зарр ўрнидан туриб намоз ўқирди, шу заҳоти биз истаган нарсаларни Танги етказар эди”. Бундан кўринадики, Абу Зарр Термизий каромат соҳиби бўлган.

Алишер Навоий қайд этган яна бир термизлик валий зот Абулмузаффар Термизий ҳисобланади. У кишининг исми Ҳаббол ибн Аҳмад бўлиб, имомлик қилган, зоҳидлиги билан танилган, Хизр алайҳиссалом билан суҳбатлашган. Абулмузаффа Термизий шу қадар тақводор эканки, ўзига чивин қўнса, ҳайдамаса экан, чунки мендан кетган чивин бошқа бировга бориб қўнади ва озор беради, шу сабабли менинг устимда қолаверсин дер экан. Бу иши учун Худо у ва унинг шогирдларига умуман чивинларни қўнмайдиган қилган экан.

Алишер Навоий “Насойим ул-муҳаббат”да шайхулислом дея Абуллоҳ Ансорийни назарда тутди. Абдуллоҳ Ансорий буюк сўфий бўлиб, унинг сўзлари тасаввуф оламида мўътабар ва мўътамад ҳисобланган. Абдуллоҳ Ансорийнинг отасининг исми Абу Муҳаммад Ансорий бўлиб, бу зот Абулмузаффар Термизийнинг муриди сифатида хизмат қилган ва камол топган.

Термизда яшаб ўтган яна бир валий зотнинг исми Саййид Бурҳонуддин Муҳаққиқ бўлиб, Алишер Навоий бу зотни ҳусайний саййид, яъни Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг Ҳусайн исмли набираларининг авлодларидан эканлигини айтган. У кишининг лақаби Саййид Сирдон бўлиб, инсонлар сирларини ҳеч қачон ҳеч ким айтмас экан. Энг эътиборли жиҳати, Саййид Бурҳонуддин Муҳаққиқ Жалолиддин Румийни тарбия қилиб камолга етказган зот ҳисобланади. Чунки Саййид Сирдон Жалолиддин Румийнинг отаси Султон Валаднинг шогирди эди. Устози вафотидан сўнг Кўнё шаҳрига келиб, Жалолиддинга тасаввуф йўлида устозлик қилди ва пирлик иршодини топширди. Алишер Навоий Жалолиддин Румий Саййид Сирдонга тўққиз йил мурид сифатида хизмат қилганлигини қайд этган. Шунингдек, Саййид Сурдоннинг Салоҳиддин Кўнявий исмли яна бир муриди бўлиб, Алишер Навоий уни ҳам алоҳида зикр қилган, Саййид Сирдон: “Ҳолимни Салоҳиддинга, қолимни Жалолиддинга бердим”, – дея икки шогирдининг мақомини маълум қилган. Яъни ҳол тасаввуфга кўра қалб илми бўлиб, унда сўзлашга эҳтиёж йўқ; қол шариат илми бўлиб, унда сўз билан илм берилади, Саййид Сирдон бу эътирофи билан Жалолиддин Румийнинг сўз воситаси билан оламга илм ва ирфон тарқатишини назарда тутган.

Умуман олган, “Насойим ул-муҳаббат”да турли ўринларда турли муносабатлар билан Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Али Ҳаким Термизий, Абу Бакр Варроқ Термизий, Абу Зарр Термизий, Муҳаммад ибн Ҳомид Термизий, Ҳаббол ибн Аҳмад Абулмузаффар Термизий, Бурҳониддин Муҳаққиқ Термизий, Муҳаммад бинни Умар Ҳаким Термизий, Абу Исо Термизий каби термизлик улуғларнинг исмлари зикр қилинган. Уларнинг ҳаётларига оид қизиқарли ва ибратли воқеалар, улар айтган ҳикматлар баён этилган.

Хулоса. “Насойим ул-муҳаббат”да қайд этилган термизий авлиёларга оид лавҳаларни таҳлил қилиб, қуйидаги хулосаларга келиш мумкин:

1. Термиз шаҳри тарих давомида Ислом ва тасаввуфга хизмат қилган юзлаб валий зотларни тарбиялаб, камолга етказган.

2. Термизий валийларнинг барчаси Ҳаққа ошиқ зотлар бўлиб, улар Тангрига муҳаббат ва садоқатни, ҳикмат ва ирфонни, яхшилик ва адолатни, дўстлик ва аҳилликни тарғиб қилишган.

3. Термизлик авлиёлар нафақат ўз диёрларидаги инсонларнинг маънавий тарбияси ва руҳий камолоти билан машғул бўлишган, балки шогирдлари орасидан ўзларига ўринбосар бўладиган, буюк инсонпарвар ғояларни бутун оламга ёйдиган раҳнамо ва валий зотларни етиштирганлар.

4. Тасаввуф оламининг буюк вакили Абдуллоҳ Ансорий ва бутун жаҳонга машҳур шоир ва мутафаккир Жалолиддин Румий ҳам айнан Термизда камол топган авлиё зотлар қўлида таҳсил кўриб, инсоният хизматидаги киришганлари Термизнинг маънавий қуввати

қанчалик юсак ва чуқур бўлганлигини кўрсатиш баробарида дунё халқлари учун мустақкам маънавий марказ ва илм мадрасаси ҳисобланганлигини кўрсатади.

Шу ўринда бу ҳақдаги муҳим маълумотлар манбаси ҳисобланган “Насойим ул-муҳаббат” тазкирасининг тарихий ва маданий аҳамияти яна бир бор намоён бўлади, шунингдек, инсоний ахлоқ ва маънавий қадриятларга бутун дунёда эҳтиёж кучайиб бораётган бугунги кунда термизлик валийларнинг маънавий меросини ўрганиш, ёшларга етказиш ва “Насойим ул-муҳаббат”дек асарларни илмий жиҳатдан чуқур таҳқиқ этиш зарурат эканлиги маълум бўлади.

Iqtiboslar/Сноски/References

1. Alisher Navoiy. Nasoyim ul-muhabbat va boshq. – TAT. 10 jildlik. J.10. – Toshkent: G‘afur G‘ulom, 2011. – 684 b.
2. Алишер Навоий. Насойим ул-муҳаббат. МАТ. 20 жилдлик. Т.17. – Тошкент: Фан, 2001. – 590 б.
3. Алишер Навоий. Насойимул муҳаббат мин шамойимил футувват. Илмий танқидий матн асосидаги табдил. Нашрга тайёрловчи: Ҳ. Исломий. – Тошкент: Movarounnahr, 2017. – 576.
4. Бертелс Е.Э. Суфизм и суфийская литература. – Москва, 1965. – 476 с.
5. Девин Ди Уис. Машаъих-и турк и Хваджаган: переосмысление связей между суфийскими традициями Йасавийа и Накшбандийа / Суфизм в Центральной Азии. – Москва: Наука, 2002. – С. 211-224.
6. Истиклол даври навоийшунослиги: 30 жилдлик / Иброҳим Ҳаққул: Навоийга қайтиш; нашрга тайёрловчилар О. Давлатов, Д. Юсупова; Алишер Навоий номидаги халқаро жамоат фонди. – Т.: TAMADDUN, 2021. – 488 бет.
7. Комилов Н. Нажмиддин Кубро. Рисола. – Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1995. – 124 б.
8. Комилов Н. Тасаввуф. – Тошкент: Movarounnah – O‘zbekiston, 2001. – 448 б.
9. Рамазонов Н. “Насойим”нинг ўзига хос хусусиятларига доир / Навоийнинг ижод олами (мақолалар тўплами). – Тошкент: Фан, 2001.
10. Сайфуллоҳ С. Фатво ва тақво китоби. – Тошкент: Фан, 2005. – 315 б.
11. Тримингэм Ж. С. Суфийские ордены в Исламе (под ред., предисл. и примеч.О.Ф. Акимовской). – Москва: Наука, 1989. – 236 с.
12. Ҳомидий Ҳ. Тасаввуф алломалари. –Тошкент: Шарқ, 2001. – 258 б.

ALISHER NAVOIY XALQARO JURNALI

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ АЛИШЕР НАВОИЙ
INTERNATIONAL JOURNAL ALISHER NAVOIY

“ALISHER NAVOIY” XALQARO JURNALINING AXBOROT XATI

“Alisher Navoiy” xalqaro jurnali O‘zbekiston Respublikasi OAK ro‘yxatiga kiritilgan. Shuningdek, Crossref.org tizimiga ham kiritiladi hamda har bir maqolaga DOI raqami beriladi.

MAQOLALARGA QO‘YILADIGAN TALABLAR:

- Maqola 10-15 sahifa hajmida taqdim etiladi;
- maqolalar o‘zbek, turk, tojik, rus, ingliz, fransuz tillarida qabul qilinadi;
- maqolaning tarkibiy tuzilishi IMRAD formatida rasmiylashtirilishi kerak;
- maqola Times News Roman shriftida, 12 kattalikda, 1 intervalda tayyorlanadi;
- havola(snokalar)lar katta qavsda muallif familiyasi – nashr sanasi – sahifasi [Mo‘minov 2020: 25] shaklida keltiriladi;
- maqola tomonlari chap: 2 sm, o‘ng: 2 sm, yuqori va quyi: 2 sm;
- maqolalar plagiatga qarshi tekshiriladi;
- jurnalning 1 ta sonida muallifning faqat 1 ta maqolasi chop etiladi.

MUROJAAT UCHUN MANZIL:

Tel.: +99891 527 68 22

Telegram ID: +998915276822

E-mail: alishernavoiy2020@mail.ru

ИНФОРМАЦИОННОЕ ПИСЬМО МЕЖДУНАРОДНОГО ЖУРНАЛА “АЛИШЕР НАВОИЙ”

Международный журнал “Алишер Навои” включен в список ВАК Республики Узбекистан. Он также будет включен в систему Crossref.org, и каждой статье будет присвоен номер DOI.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ:

- Объем статьи: около 10-15 страниц;
- статьи принимаются на узбекском, турецком, таджикском, русском, английском и французском языках;
- структура статьи должна быть оформлена в формате IMRAD;
- шрифт текста – Times New Roman; размер – 12 пунктов; межстрочный интервал – 1;
- сноски приводятся в квадратных скобках с указанием фамилии автора – года издания – страницы [Мўминов 2020: 25];
- параметры страницы: слева 2 см, справа 2 см, сверху и снизу по 2 см;
- статьи проверяются на плагиат;
- в одном номере журнала публикуется только 1 статья автора.

НАШИ КОНТАКТЫ:

Тел.: +99891 527 68 22

Telegram ID: +998915276822

E-mail: alishernavoiy2020@mail.ru

“ALISHER NAVOI” INTERNATIONAL JOURNAL INFORMATION LETTER

“Alisher Navoi” International Journal is included in the list of HAC of the Republic of Uzbekistan. It will also be included in the Crossref.org system, and each article will be assigned a DOI number.

REQUIREMENTS FOR ARTICLES:

- The article should be presented in 10-15 pages;
- articles are accepted in Uzbek, Turkish, Tajik, Russian, English, French;
- the structure of the article should be in the IMRAD format.
- the article should be prepared in Times New Roman font, 12 sizes, 1 space;
- references are given in parentheses in the form of the author’s name – date of publication - page [Muminov 2020: 25];
- sides of the article left: 2 cm, right: 2 cm, top and bottom: 2 cm;
- articles will be checked against plagiarism.
- only 1 article by the author is published in 1 issue of the journal.

CONTACT ADDRESS:

Phone: +99891 527 68 22

Telegram ID: +998915276822

E-mail: alishernavoiy2020@mail.ru